

חדשות בעתיקות נובמבר 2011

ד"ר צביקה צוק - ארכיאולוג הרשות

גן לאומי תל חצור 2011 – חפירות העונה ה-23 יוני-יולי 2011

דיווח של שלומית בכר - מנהלת שטח החפירות M
מנהלי החפירה פרופ' אמנון בן-תור וד"ר שרון צוקרמן
השתתפו 35 מתנדבים מארצות הברית, קנדה, אירופה וישראל.

שטח M - שטח החפירה העיקרי (מצפון לישער שלמה):

העבודה התרכזת בצפון השטח, במטרה לחשוף את שרידי שכבת החורבן של הברונזה המאוחרת. השרידים שנמצאו

מיוחסים לראשית תקופת הברזל ולסוף תקופת הברונזה המאוחרת, וניתן לחלקם למספר שלבים נפרדים. לאחר פירוק שרידי מבנה שלושת האולמות הצפוני המתוארך למאה ה-9 לפנה"ס, נחשפו מספר ריצופי אבן, מתקנים ובורות, המתוארכים כולם לתקופת הברזל ב'. הריצופים והמתקנים התגלו בצידו המזרחי של השטח, בעוד הבורות התגלו בכל רחבי השטח.

מתחת לשלב זה זוהו שלוש יחידות ארכיטקטוניות נפרדות, הקדומות לשלב הבורות והריצופים ומיוחסות לשלב קדום בתקופת הברזל (תמונה 1).

היחידה הראשונה, הנמצאת בחלק המזרחי של השטח, היא תעלת ניקוז המקורה על ידי שורת אבנים קטנות. התעלה ממשיכה דרומה מתחת לפינה הצפון-מזרחית של מבנה שלושת האולמות הדרומי.

שני קירות, היוצרים פינה של מבנה בנוי היטב, מייצגים את היחידה השנייה. הם נחשפו מתחת לפתחה הצפוני של תעלת הניקוז והם חתומים ע"י פתח זה. אופיו המקוטע של מבנה זה נובע מכך שרובו נמצא מחוץ לגבול המזרחי של שטח החפירה. תמונה 1: תעלת הניקוז והקיר החתום על ידיה (מימין), המילויים הברזליים (במרכז) וקירות "מתחם המצבות" (משמאל). מבט לצפון.

היחידה הארכיטקטונית השלישית היא 'מתחם המצבות', הנמצא בצפון-מערב השטח (תמונה 2). קירות המתחם עשויים אבני גיר גדולות מהוקצעות בחלקן. במרכזו התגלה קיר חוצץ שכיוונו מזרח-מערב, ועליו שורה של ארבעה בסיסי אבן שטוחים. מדרום לבסיסים התגלו ארבע אבני גיר מאורכות נפולות, אשר הוצבו בתחילת העונה בניסיון לשחזר את מיקומן המקורי. מצב השתמרותן של אבנים אלו היה גרוע והן התפוררו כמעט מיד לאחר חשיפתן. שבר של פכית קיפרו-פיניקית שהתגלה חתום מתחת לאחת האבנים הנפולות המאורכות, מאפשר לתארך את המתחם לתקופת הברזל א' או לתקופת הברזל ב'. 'מתחם המצבות' נבנה על גבי מפולת הלבנים של מבנה הברונזה המאוחרת (וראו להלן) וחותר אותה.

תמונה 2: מתחם "המצבות" לאחר הרמת "המצבות" על בסיסי האבן. מבט לדרום.

תמונה 3: שטח M, מבט למזרח. במערב - הקירות המונומנטאליים של תקופת הברונזה המאוחרת (מימין) וקיר הלבנים והלבנים הנפולות והשרופות (במרכז). במזרח - תעלת הניקוז שמתקופת הברזל (מימין) והמבנה החתום על ידיה (משמאל).

לגובה של מעל שני מטרים ובחלקם טווחו בטיח לבן. קיר לבנים גדול, ששייך למבנה וכוונו צפון-דרום, זוהה בחלק המערבי של השטח. בירור תכניתו ואופיו של המבנה המונומנטאלי, והקשר שלו למתחם הפודיום, הנמצא בגובה נמוך בהרבה בצפון, הן מטרותיה של עונת החפירות הבאה.

שטח A3:

מצפון לארמון הכנעני (מבנה 7050), המתוארך לתקופת הברונזה המאוחרת, נפתח ריבוע בדיקה. מטרת החפירות הייתה לחשוף את השרידים הקדומים מתחת לחצר החלוקים הצפונית, אשר נחשפה בעונות הקודמות. מתחת לרצפת החצר המתוארכת לתקופת הברונזה המאוחרת I התגלו שכבות של מילויים עשירים באפר וחומר לבנים, אשר כנראה שימשו כתשתית לחצר עצמה. קטעי קירות אבנים וריצופים נחשפו מתחת לשכבות מילויים אלו (תמונה 4). עקב שטח החפירה המצומצם, לא ניתן לשחזר תוכנית של השטח, המתוארך לסוף תקופת הברונזה התיכונה II. החפירות בשטח זה מתוכננות להמשך גם בעונת 2012.

תמונה 4: שטח A3: מימין, הריצופים בצפון. משמאל - מילויים ושכבות אפר (בחתך) החותמים את הקירות הקדומים. מבט לדרום-מערב.

גן לאומי מגדל צדק ד"ר צביקה צוק וד"ר יוסי בורדוביץ'

בחפירות ארכיאולוגיות שנערכו בנובמבר 2010 בגן לאומי מגדל צדק על ידי הח"מ מטעם רשות הטבע והגנים ובשיתוף עם רשות העתיקות, נחשפו שרידים מהתקופות העות'מאנית והצלבנית. בתוך המגדל הצלבני הושלמה החפירה עד לסלע האם ושם התגלו גם חרסים מהתקופות הבאות: ברזל 2, רומית, ביזנטית, צלבנית ועות'מאנית. יסודות המגדל הצלבני בולטים בשני הנדבכים התחתונים המושתתים על הסלע. ייתכן שהם שריד לבניין ביזנטי אך אין אפשרות לקבוע זאת לעת עתה, ללא הרחבת החתך.

בחזית המבנה נמשכה החפירה אל החפיר הצלבני שהועמק עד לכ-4 מ' וטרם הגענו אל תחתיתו! החפיר חצוב בסלע, אבל במקומות בהם הסלע היה פריך מדי והתבלה הושלם החלל בבנייה באבן. סלע חצוב הבולט לתוך החפיר היה כנראה חלק ממעבר השער. רק חפירה נרחבת יותר במקום זה תאפשר לקבל את התשובה לכך.

החתך אל סלע האם בתוך המגדל הצלבני. בחלק הרחוק נראה הקיר הקדום שמתחת ליסודות המגדל הצלבני.

בצד הדרומי של החצר, תחת קמרונות צלבניים נחשפו קירות מהתקופה העות'מאנית ובאחת מפינות המתחם נתגלה טאבון. דלת מרשימה מהתקופה הצלבנית חיברה מתחם זה עם הצד הדרומי של המבצר. החפירות בינתיים, לא ירדו אל המפלס הצלבני.

בטירת השייח', בחלק הדרום מערבי של הקומה השנייה משולבות בבנייה מעל המשקופים אבנים עם שקע בתוכן. להערכתנו וגם על פי דוגמאות ממקומות אחרים היתה כאן צלחת מעוטרת. לפיכך ניסינו לשחזר זאת על ידי צלחות בסגנון ארמני בעלות שני גוונים בלבד: כחול ולבן.

לפני
ואחרי

רח' עם ועולמו 3, גבעת שאול, ירושלים 95463 טל: 02-5005444 פקס: 02-6529232

(הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים)

tsuk@npa.org.il

פרוייקט שיקום גן לאומי עבדת מנזקי השחתה

אורית בורטניק – ממונת שימור מחוז דרום

בסוף השנה, יחתום פרוייקט שיקום עבדת מנזקי ההשחתה את שנתו השנייה. תזכורת: אוקטובר 2009, הושחת האתר ע"י ונדלים והחל פרוייקט שיקום של מה שכונה 'ציר ההרס' לאורך ציר התיירות באתר העתיקות עבדת – אתר מורשת עולמית. צוות שימור נקלט והוכשר לעבודות השיקום המורכבות שכללו בין השאר שחזור קטעי קירות שנעקרו ממקומם, קשתות שהופלו, אלמנטים ייחודיים שנופצו ועוד. מכלולים שלמים לאורך ציר התיירות עברו מתיחת פנים שימורית הכוללת מילוי מישקים, קופינג והסדרת ניקוז של ראשי קירות, שימור אבן רכה, טיח ועוד. בתחילת הפרוייקט הוקמה וועדת תכנון בשיתוף גורמים מתחום הארכיאולוגיה, אדריכלות, הנדסה, שימור, אוצרות, אבטחה, תאורה ועוד, שבין תפקידיה, קבלת החלטות מעשיות לאחר הצגת הנושאים לביצוע בתחומים שונים בהם עוסק הפרוייקט. הצגת נושאים ודילמות וקבלת החלטות לאישור וליציאה לתכנון מפורט ולביצוע. מתוכה, נגזרה וועדה מקצועית מצומצמת הכוללת אדריכל שימור (רם שואף – רע"ת) מהנדסת שימור (ליליה סוחנוב), וממונת שימור מחוז דרום (אורית בורטניק) האחראים ליצירת תכניות עבודה מפורטות לביצוע השימור והשחזור ולליווי צוות השימור בשטח.

פרוייקט השיקום בעבדת מטפל בשבעה נושאים עיקריים:

1. עבודות השימור והשחזור – ע"י צוות שהוקם במיוחד, עבר הכשרה מקצועית ומוציא לפועל את תכניות העבודה.
2. שיפור חווית המבקר – ע"י החזרת אלמנטי ההמחשה שניזוקו ושיפורם.
3. אבטחה – עם מרכז שליטה על האקרופוליס. מערכת המתוכננת לתת מענה במקרים של פריצה לאתר העתיקות, התראה והרתעה מפגיעה בערכי המורשת ומתקני האתר, באמצעות מצלמות, חדר בקרה ושידור אלחוטי 24 שעות.
4. תאורה – על בסיס המערכת הקיימת שניזוקה. התאורה מתוכננת להיות כתאורה אומנותית ומתואמת עם מערכת האבטחה. במקביל יתנהל ניטור אקולוגי על השפעת התאורה על פעילות עטלפים.
5. טיפול במערך הכניסה – לשיפור בקרת קהל, שליטה והכוונה למסלולי טיול בסביבה.
6. חינוך ושיתוף קהילה – במטרה לקרב בני נוער מקהילות סמוכות ובכלל, לפעולות השיקום והשימור הנעשות באתר, להעלאת המודעות בנושא באמצעות יצירת קשר אישי לעבדת. לשם כך הוקם מחנה קיץ עם מערך לוגיסטי של מתקנים לבישול ומאהל לינה, היכול לקלוט קבוצות לפעילות לילית.
7. תשתיות ולוגיסטיקה – נבנה מערך לוגיסטי לשרות צוות השיקום על ההר. ישופר כביש הגישה לאקרופוליס.

שנת 2012 תהא השנה השלישית והאחרונה של הפרוייקט, במהלכה ישוחזרו עמודי הכנסיות והמקדש הנבטי, שהופלו ונותצו. בנוסף יחלו עבודות פיתוח שיכללו את שיפור מערך ההמחשה, אבטחה תאורה ועוד.

הנכם מוזמנים בכל עת להתרשם מעבודות השיקום באתר, ולפגוש את צוות השימור בעבודתו בשטח.

דילמות עיקריות שבהן עסקנו בתכנון השימור והפיתוח:

- גובה העמודים בכנסייה הדרומית ואופן הצבתם: עד לשנות ה-90 של המאה ה-20 היו עמודי הכנסייה הדרומית נמוכים (פדסטאל, בסיס וחולייה או שתיים). כל העמודים היו בנויים מחוליות מקוריות. במהלך שנות ה-90 הוגבהו העמודים באמצעות יציקה של עמודי בטון על חוליות העמודים המקוריות. בשיקום הנוכחי עסקנו בכמה שאלות עקרוניות בנושא זה:
- באילו חומרים לשחזר את העמודים?
 - אילו פריטים הנדסיים מתאימים למקום?
 - באיזה אופן ייעשה השילוב בין חומר מקורי לחומר חדש?
- ההחלטות שהתקבלו קבעו את העקרונות לשימור העמודים:
- הגבהת העמודים תיעשה באבן גיר מסותתת כדוגמת החוליות המקוריות (חוליות עמודי הבטון פונו מהשטח).
 - חוליות העמודים יחוברו באמצעות מוט נירוסטה.
 - ייעשה ניסיון להפריד בין עמודים הבנויים חומר מקורי בלבד לבין עמודים הבנויים חוליות חדשות (לא בכל העמודים ניתן לשמור על עיקרון זה בשל מחסור בחוליות מקוריות).

גובה העמודים בכנסייה הצפונית ואופן הצבתם: בכנסייה זו הוצבו עמודים גבוהים מיד אחרי סיום החפירות בשנות ה-60 של המאה ה-20. שדרת העמודים הצפונית נבנתה עמודי בטון על בסיס חוליות מקוריות. לעומתם הוקמו עמודי השדרה הדרומית מחוליות מקוריות. בראש כל עמוד הוצבה חוליה עם זיז אבן. את חוליות הזיזים מצא אברהם נגב בבור המים של אטריום הכנסייה. במחקר קונסטרוקטיבי ואדריכלי הגענו למסקנה כי הסיכוי שחוליות זיז אלו היו בשימוש בכנסייה הוא נמוך. בנוסף לשאלות שעלו במהלך התכנון של שימור הכנסייה הדרומית עלתה שאלת אופן ההתייחסות לחוליות הזיז. ההחלטה שהתקבלה היא כי חוליות הזיז יוצגו באופן אחר ולא כחלק ממבנה הכנסייה הצפונית (יש השערה כי מקור חוליות הזיז הוא במקדשים הנבטיים). עוד הוחלט כי העמוד היחיד בכנסייה זו שלא הופל בזמן ההשחתה ואשר נשאר בראשו חולית זיז לא יפורק. אנו מייעדים עמוד זה לספר את סיפור שחזור עמודי הכנסייה בעבר לעומת אופן השימור כעת.

- אופן השימור וההצגה של המקדש הנבטי:** מעט מאוד ידוע על אזור המקדש הנבטי, בחלקו המערבי של האתר. בשלב זה אנו מחפשים אחר מקורות השוואה כדי לפתח תפיסה לגבי חזותו ואופן תפקודו של מבנה זה. השאלות שעולות בשלב זה:
- האם מה שאנו רואים הוא מקדש שלם או חלק ממקדש גדול יותר?
 - האם בין העמודים בחזית המבנה היה קיר (שרידים שחשף נגב) או שהוא הוסף בעת שהמבנה לא שימש עוד מקדש?
 - מהיכן הייתה הכניסה למבנה, האם מהשער הקיים כיום ("פורטל"), האם דרך גרם המדרגות הצמוד לדרום המבנה או שמא מכיוון אחר שלא נותר לו שריד כיום?
- לרוב השאלות אין לנו עדיין תשובות. כל גילוי בנושא יכול להוביל לפתרונות תכנוניים שונים.

צילומים מעבודות השיקום - לפני ואחרי:

אחרי

שחזור הקשתות – לפני

אחרי

שחזור קירות – לפני

פעילות במחנה הקיץ

חידת החודש

היכן המקום, מה שמו הרשמי? ומהו ה'מבנה'?

פתרון החידה הקודמת

אבני מיל מהתקופה הרומית בדרך מאמאוס לירושלים לא רחוק משער הגיא (נ.צ. 15361364). במקום נמצאו 16 אבנים השייכות לכ-10 אבני מיל שונות. ריכוז של אבני מיל במקום אחד היא חידה לא פתורה עדיין ויש כמה תיאוריות: מיקום מיוחד, סלילת הדרך או תיקונים מספר פעמים, ביקור של קיסר שהנציחו לכבודו עוד אבן וכיו"ב. על אחת האבנים מופיעה כתובת בלטינית וזה תרגומה:

"לאמפרטור קיסר גאיוס יוליוס ורוס מקסימינוס, ירא-שמיים, בר מזל,

אוגוסטוס, ולגאיוס יוליוס ורוס מקסימוס קיסר, (ל)בנו של מקסימינוס אוגוסטוס, הבלתי מנוצחים, יראי-השמים, ברי המזל"

מקסימינוס קיסר הוא מקסימינוס התרקי, ששלט בשנים 235-238 לספ"ה והאבן כמובן מימיו.

פתרו נכונה לפי סדר זמנים: חיליק אברגיל, נילי גרייצר, דן כנען, עפרה רגב, אודי שנייד, אסף פלג, ליאור כהן, לאה וששי קרן ומאיר רוטר.

אבן המיל עם הכתובת, פרייכוז אבני המיל, שיום לב: האבן צולמה בתנאי סביבה צילום: ישראל רול.